

วิเคราะห์คุณค่าคติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน
AN ANALYSIS THE VALUE OF BELIEFS IN NAGA THAT AFFECT
ON CONTEMPORARY THAI SOCIETY

¹พระคำพล ธมมเตโช (แก้วพิลา), ²กัญยาวิร ฐัธธาพงษ์ และ ³สวัสดิ์ อโนทัย

¹Phrakamphol dhammadecho (kaewpila), ²Kanyawee Sathapong
and ³Sawat Anothai

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ประเทศไทย

Saint John's University, Thailand

¹Kampon44454@gmail.com, ²Kanyawee@forecastsscience.com,

³lasawatt@stjohn.ac.th

Received: October 19, 2024; **Revised:** December 16, 2024; **Accepted:** January 29, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาคติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยยุคปัจจุบัน 2) ศึกษาศึกษาเรื่องพญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา 3) วิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยยุคปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการศึกษาเอกสาร นำเสนองานวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า คติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยยุค คติความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทยนั้น เป็นความเชื่อที่มีที่มาจากอย่างลึกซึ้ง มีความเกี่ยวข้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่ในบริบทสังคมไทยมาเป็นเวลานาน จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมไทยที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นาคหรือพญานาคตามความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เกิดจากผลกระทบทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมอันมีมูลเหตุมาจากความโลภ โมหะ โทสะ ที่ส่งผลให้กระทำความผิดต่างๆ ในขณะที่

¹นักศึกษานิเทศศาสตร์ สาขาปรัชญาและพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิทยาลัยปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

³อาจารย์ ดร. วิทยาลัยปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

ยังมีชีวิตอยู่ ข้อมูลเกี่ยวกับพญานาคมีปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และชาดกต่าง ๆ คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยยุคปัจจุบัน คติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยปัจจุบันมีอยู่ในหลายมิติ ได้แก่ ส่งผลต่องานศิลปกรรม ส่งผลต่อประเพณีวิถีชุมชน ส่งผลต่อศาสนวัตถุ ส่งผลต่อโหราศาสตร์ และส่งผลต่อการท่องเที่ยว

คำสำคัญ : วิเคราะห์คุณค่า, คติความเชื่อ, พญานาค, สังคมไทยปัจจุบัน

Abstract

This Research aims to: 1) study the beliefs about Nāga that are present in contemporary Thai society, 2) study the concept of Nāga as it appears in Buddhist scriptures, and 3) analyze the value of Nāga beliefs and their impact on contemporary Thai society. It is a qualitative research focusing on document analysis, presented in a descriptive-analytical format. The research findings reveal that the belief in Nāga, as observed in contemporary Thai society, is deeply rooted in historical and cultural contexts. It is closely connected to Buddhist teachings and has been ingrained in Thai society for a long time. As such, it has become a part of Thai identity and culture, reflecting the relationship between humans and nature. In Buddhist scriptures, Nāga or serpent deities are described as beings who are born as a result of both wholesome and unwholesome karma, stemming from greed, delusion, and anger, which led them to commit various actions during their previous lives. Information about Nāga is found in several Buddhist texts, including the Vinaya Pitaka, Sutta Pitaka, commentaries, and various Jātaka tales. The value of Nāga beliefs and their impact on contemporary Thai society manifest in several dimensions, including influence on artistic works, community traditions, religious objects, astrology, and tourism.

Keywords: Analysis the Value, Beliefs, Nāga, Contemporary Thai Society

บทนำ

คติความเชื่อเรื่องพญานาคหรือนาคในสังคมไทยนั้น ถือเป็นตำนานความเชื่อที่ถูกกล่าวขานกันมาเป็นเวลานาน ปัจจัยสำคัญของคติความเชื่อเรื่องนี้ กล่าวได้ว่า เป็นคติความเชื่อที่สังคมไทยได้รับจากตำนานหรือชาดกสำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา โดยกล่าวกันว่า พญานาคหรือนาคเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งในศาสนาพราหมณ์ มีเรื่องราวที่กล่าวถึงนาคในตำนานอุปาอุติกะ โดยกล่าวว่านาคและครุฑมีบิดาเดียวกัน คือพระกัศยปเทพบิดร โดยมารดาของนาคมีนามว่า พระนางกัทธู ส่วนมารดาของครุฑมีนามว่า พระนางวินตา สาเหตุการเป็นปฏิปักษ์ต่อกันนั้น ก็ด้วยความโกรธแค้นของครุฑที่มีต่อพระนางกัทธูซึ่งเป็นมารดาของเหล่านาค ที่ได้กลั่นแกล้งทำให้พระนางวินตาซึ่งเป็นมารดาของตนต้องตกเป็นทาสของเหล่านาคยาวนานถึง 500 ปี จึงกลายเป็นตำนานการเป็นศัตรูที่ไม่อาจจะคืนดีกันได้ระหว่างครุฑกับนาค (สุพรรณ ก้อนคำ ณ ลำโขง และกฤษณะพราหมณ์, 2558: 37-40)

ในจัมเปยยชาดก มีการกล่าวถึงการเสวยพระชาติเป็นพญานาค ที่กล่าวถึงการบูชา นาคของผู้คนในสมัยนั้นว่า เมื่อถึงวันอุโบสถ พระองค์ก็ออกจากนาคพิภพไปยังมนุษย์โลกอยู่รักษาอุโบสถ (ทรงประกาศ) สละร่างกาย ในทานมุขว่า “ใครจะมีความต้องการอวัยวะของเรามีหนึ่งเป็นต้น จงถือเอาเถิด ใครต้องการจะทำให้เราเล่นกีฬาก็จงกระทำเถิด” แล้วคู่ชดช่นกายนอนรักษาอุโบสถอยู่ที่ยอดจอมปลวกใกล้มรรคา แดบปัจจันตชนบทแห่งหนึ่ง ชนทั้งหลายเดินผ่านไปมา ในหนทางใหญ่เห็นพระโพธิสัตว์แล้วพากันบูชาด้วยเครื่องสักการะมีของหอม เป็นต้น แล้วหลีกไปชาวปัจจันตชนบทไปพบแล้วคิดว่า คงจักเป็นนาคราชผู้มีมหิทธานุภาพ จึงจัดทำมณฑปขึ้นเบื้องบนช่วยกันเกลี่ยทรายรอบบริเวณ แล้วบูชาด้วยสักการะมีของหอม เป็นต้น ตั้งแต่นั้นมา มนุษย์ทั้งหลายก็เลื่อมใสในพระมหาสัตว์ ทำการบูชาปรารถนาบุตรบ้าง ปรารถนาธิดาบ้าง (ขุ.ชา.วิสต.อ. (ไทย) 7/239/127)

อย่างในสมัยพุทธกาล ก็มีการกล่าวถึงนาคไว้ในพระไตรปิฎก ในสัปดาหที่ 7 หลังการตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ ณ ควงต้นมุจลินท์ ครั้งนั้น ได้บังเกิดเมฆใหญ่ขึ้นในสมัยมิใช่ฤดูกาล เป็นฝนเจอลมหนาวตกพรำตลอด 7 วัน ลำดับนั้น พญานาคมุจลินท์ได้ออกจากที่อยู่ของตน ไปโอบรอบพระกายของพระผู้มีพระภาคด้วยชนด 7 รอบ แผ่พังพานใหญ่ปกคลุมเหนือพระเศียรด้วยหวังว่า “ความหนาว อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค ความร้อนอย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค สัมผัสจากเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลาน อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค”

ครั้น 7 วันผ่านไป พญานาคมุจลินท์รู้ว่า ฝนหาย ปลอดเมฆแล้ว จึงคลายขนตออกจากพระกายของพระผู้มีพระภาค จำแลงร่างของตนเป็นมาณพ ยืนประนมมือถวายอภิวาทอยู่เบื้อง

หน้าพระพักตร์ (วิ.ม. (ไทย) 4/5/8) จากข้อมูลนี้ แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของชาวพุทธ โดยเฉพาะชาวพุทธในประเทศไทยได้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพญานาคจินตหราอย่างแรงกล้า และได้มีการสร้างพระปางนาคปรก ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระประจำวันเสาร์เพื่อการบูชา

ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค 1 ในปาราชิกกัณฑ์สิกขาบทที่ 1 ก็ได้กล่าวถึงการเสพเมถุนธรรมระหว่างพระภิกษุกับนาค ความว่า “สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเสพเมถุนธรรมกับนางนาคแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้พระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก” (วิ.ม. (ไทย) 1/64/62) จากมูลเหตุส่วนนี้ กลายมาเป็นอนุบัญญัติที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบท และในทำนองเดียวกัน ก็เป็นการยืนยันว่า นาคในสมัยพุทธกาลนั้นมีอยู่จริง

อย่างไรก็ตาม มนัส กนกศิลป์ (2547: 13) อธิบายว่า ตำนานเรื่องเล่าเหล่านี้มักนำมากล่าวอ้างและตีความกันอยู่เสมอ ทั้งที่คล้ายคลึงกันและที่มีความแตกต่างกัน แต่หากนำมาพิจารณาแล้ว จะได้ข้อสรุปในการกล่าวขานถึงนาคหรือนาคเป็นสองลักษณะ คือ ผู้ศึกษานาคมักต้องการพิสูจน์ความมีอยู่จริงของนาคโดยเห็นว่า นาค คือ สัตว์ที่มีอยู่จริงตามปรากฏการณ์ธรรมชาติ ส่วนลักษณะที่สอง ผู้ศึกษานำนาคมาตีความในเชิงสัญลักษณ์ด้วยการใช้หลักทฤษฎีอธิบายให้สอดคล้องกัน ซึ่งมีผู้กล่าวถึงนาคในเชิงสัญลักษณ์ทั้งหมด 6 ประการ คือ เป็นสัญลักษณ์ของพลังชีวิต เป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำและความอุดมสมบูรณ์ เป็นสัญลักษณ์ของอุปสรรคและความชั่วร้าย เป็นสัญลักษณ์ของคนพื้นเมือง เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นคนดมีศีลธรรม และเป็นสัญลักษณ์ของผู้ปกครอง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว สุจิตต์ วงษ์เทศ (2546: 6) จึงมองว่า ทำให้คนอยู่บนเส้นแบ่งของความเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่มีอยู่จริง มีรูปร่างลักษณะเป็นอย่างที่ปรากฏในหนังสือ ละครโทรทัศน์ บันไดโบสถ์ หรือประดับตกแต่งอยู่บนศาสนสถานต่าง ๆ ในวัดวาอาราม หรือนาคเป็นเพียงความเชื่อ เป็นสัญลักษณ์ของความศรัทธาอย่างแรงกล้าในการปกป้องพระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์ของโชคลาภและการบันดาลพรให้สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา จนมีคำกล่าวว่า ในโลกของความเป็นจริง “นาคอาจเป็นเรื่องเหลวไหล ไร้สาระ แต่ในโลกของความเชื่อ นาคเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ ขลังและมีอำนาจน่าเกรงขาม”

จะเห็นได้ว่า การมีอยู่ของนาคในสังคมไทยปัจจุบันนั้น คงอยู่ได้ด้วยศรัทธา ซึ่งในพจนานุกรมฉบับประมวลธรรม (2551: 428) ให้ความหมายของคำว่า ศรัทธาว่า สัทธา หมายถึง “ความเชื่อ ความเชื่อถือ ในทางธรรม หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม ความเลื่อมใสซาบซึ้งขึ้นใจ สนธิใจ” ดังนั้น ความเชื่อในพญานาคจะยังคง

มีอยู่ในบริบทสังคมไทยมานานเท่าไรมา トラบเท่าที่ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวไทย ยังไม่จางหายไป ความเชื่อในตัวของพญานาคก็ยังคงอยู่ต่อไปเช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์คุณค่าคติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพญานาค ที่ปรากฏในสังคมไทย เพื่อศึกษาเรื่องพญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเพื่อวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยยุคปัจจุบัน โดยผู้วิจัยเชื่อว่าผลของการศึกษาในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคติความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยยุคปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาเรื่องพญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยยุคปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการศึกษเอกสาร (Document study) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา โดยแยกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

(1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพญานาค จากคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

(2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือเอกสาร วารสาร วิทยานิพนธ์ บทความ และงานวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย รวมถึงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เชื่อถือได้

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นขั้นตอนการนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาทำการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือมากที่สุด ด้วยการวิเคราะห์จากหลักฐานหรือเอกสารที่เชื่อถือได้โดยไม่มีความเอนเอียงหรือใช้ความรู้สึกส่วนตัว

3. การนำเสนอข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้องความสอดคล้องและความสมบูรณ์ข้อมูลครบถ้วนแล้ว จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้นั้นมาเขียนบรรยายตามหลักวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ต่อจากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้นั้นมาวิเคราะห์หาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ โดยมีการนำเสนอข้อมูลเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทยปัจจุบัน

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเรื่องพญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ส่วนที่ 3 การวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน

สืบเนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาให้มีความใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้นั้นจากการวิจัยครั้งนี้ จึงมีการนำเสนอในรูปแบบของการเขียนอภิปรายแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

1. คติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยยุคปัจจุบัน พบว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทยนั้น กล่าวได้ว่าเป็นความเชื่อที่มีที่มาที่ไปอย่างลึกซึ้ง เนื่องจากเป็นความเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่ในบริบทสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน

ความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมไทย ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และการมองโลกในแง่ดีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

การบูชาพญานาคในสังคมไทยปัจจุบัน มีคติความเชื่อมาจากรื่องราวในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่มีการบูชาพญานาคในขณะที่ยกย่องบูชา ซึ่งการบูชาพญานาคในสมัยนั้น ก็เพื่อการยกย่องผู้ที่มีศีลมีธรรม และมีผลพลอยได้ คือ การทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เพราะมีความเชื่อว่าพญานาคมีฤทธิ์ในปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา มีการดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลได้ และในปัจจุบันการบูชาพญานาคได้เพิ่มเรื่องการมีโชคลาภ การมีสุขภาพที่แข็งแรงปราศจากโรคภัย และการทำมาค้าขายให้ประสบความสำเร็จเพิ่มเข้ามาด้วย อันนี้สืบเนื่องมาจากสังคมไทยมองพญานาคว่า เป็นเทพองค์หนึ่งที่มีอิทธิฤทธิ์สามารถดลบันดาลให้เกิดผลดีกับชีวิตของผู้คนในสังคมได้ ซึ่งการบูชาพญานาคก็ไม่ได้เสียหาย ถ้ามองข้ามว่าการบูชาพญานาคเป็นสิ่งที่มกยาก็ถือว่า การบูชาเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้บูชาได้ดีประการหนึ่ง

ความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทยปัจจุบัน ยังคงมีอยู่ทั้งในกลุ่มที่เชื่อว่าพญานาคมีจริง และกลุ่มที่ไม่เชื่อ โดยกลุ่มแรกมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมและศาสนา ขณะที่กลุ่มหลังมักเน้นการใช้เหตุผลและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องพิสูจน์ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเหล่านี้ จึงยังคงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน

2. พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า การเกิดเป็นนาคหรือพญานาคตามความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เกิดจากผลกรรมทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมอันมีมูลเหตุมาจาก โลภะ โมหะ โทสะ ที่ส่งผลให้กระทำความผิดต่าง ๆ ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นข้อมูลเกี่ยวกับพญานาคที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และชาดก

บทบาทของพญานาคในมุมมองทางพระพุทธศาสนา เป็นบทบาทที่พญานาคมีการสนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า พระสาวก บทบาทต่อพระธรรมวินัย บทบาทเป็นเหตุแห่งการสร้างศรัทธาที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา

3. วิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยยุคปัจจุบัน พบว่า ในการวิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยได้กำหนดการวิเคราะห์เป็น 5 ประเด็น ได้แก่

3.1 วิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่องานศิลปกรรมจากข้อมูลที่ได้ศึกษา ทำให้ทราบได้ว่า คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคนั้นส่งผลต่องานศิลปกรรมต่าง ๆ มากมาย ในหลากหลายมิติ และมีอิทธิพลในงานศิลปกรรมของสังคมไทยในหลายแขนงตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในงานด้านสถาปัตยกรรม คือ องค์ประกอบของโบสถ์ วิหาร ศาสนสถานและงานด้านจิตรกรรม หัตถกรรมอันแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของคติความเชื่อที่ให้คุณค่าและความสำคัญต่อพญานาคแล้วส่งผลต่อการสร้างงานด้านศิลปกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี และยิ่งไปกว่านั้น ในงานศิลปกรรมต่าง ๆ ได้สื่อสารผ่านสัญลักษณ์พญานาค ซึ่งล้วนมีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมไทย

3.2 วิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อประเพณีวิถีชุมชน คติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏอยู่ในงานประเพณีวิถีชุมชน ถือเป็นคติความเชื่อที่มีคุณค่าและความสำคัญในหลายมิติของสังคมไทย โดยเป็นคติความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อส่งผลให้เกิดการปฏิบัติจนเกิดเป็นประเพณีของแต่ละชุมชน อีกทั้งในปัจจุบัน ยังนำไปสู่การสร้างสรรคงานศิลปะหรือการสร้างวัดถ้ำมุงคลต่าง ๆ และมีส่วนสำคัญในการเป็นส่วนประกอบสำคัญในประเพณีต่าง ๆ ที่มีการสร้างสรรค์รูปพญานาคเป็นสัญลักษณ์ เช่น ในงานแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี งานไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม หรืองานชักพระหรือลากพระในสังคมชาวภาคใต้

3.3 วิเคราะห์คุณค่าคติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลกระทบต่องานศาสนวัตถุ จากการศึกษาข้อมูล ทำให้เห็นว่า คติความเชื่อเรื่องพญานาคได้เข้ามามีบทบาทและเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับศาสนสถานทางศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น จึงมีร่องรอยปรากฏให้ทุกคนได้เห็นเป็นรูปธรรมโดยการสร้างพญานาคไว้เป็นส่วนประกอบของศาสนสถานต่างๆ มากมาย จึงกล่าวได้ว่า คติความเชื่อพญานาคนั้นได้ส่งผลกระทบต่องานศาสนวัตถุในสังคมไทยอย่างแท้จริง

3.4 วิเคราะห์คุณค่าคติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อไสยศาสตร์ คติความเชื่อเรื่องพญานาคที่เกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์นั้น ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการทำนายทายทักตามหลักโหราศาสตร์ซึ่งดูเหมือนว่าพญานาค จะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนอีสานเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ก็สืบเนื่องมาจากการที่ชาวชุมชนอีสานเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้ที่มีอำนาจและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในเกือบทุกกิจกรรมของมนุษย์ก็ว่าได้ ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อให้ทุกคนมีชีวิตอยู่ได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข

3.5 วิเคราะห์คุณค่าคติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวคติความเชื่อเรื่องพญานาค หรือพญานาคนั้น เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนการท่องเที่ยวทั้งในด้านศาสนา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ทำให้สถานที่ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคกลายเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวที่หลากหลาย และกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องพญานาคนี้ ส่งต่อการจัดการท่องเที่ยวในสังคมไทยที่ไม่อาจปฏิเสธได้

อภิปรายผล

1. คติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

จากประเด็นศึกษา คติความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าถึงข้อมูลต่างๆ ทำให้ทราบว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทยนั้น กล่าวได้ว่าเป็นความเชื่อที่มีที่มาที่ไปอย่างลึกซึ้ง เนื่องจากเป็นความเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่ในบริบทสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน ความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมไทยที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และการมองโลกในแง่ดีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ สอดคล้องกับการศึกษาของ พระสมพร อนาลโย (จิตกรกล้า) (2550) ได้วิจัยเรื่อง “ความเชื่อเรื่องพญานาคในชุมชนคำชะโนด” ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อของคนในชุมชนมีความเชื่อว่า พญานาคได้ใช้อิทธิฤทธิ์เนรมิตป่าคำชะโนดขึ้นเป็นที่อยู่อาศัย ได้ป่าคำชะโนดนั้น เป็นเมืองบาดาลของพญานาคและพวกบังบดเชื่อว่า พญานาคเนรมิตบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ใช้รักษาโรคต่างๆ ได้ ผู้ที่จะเข้าไปชม

ปาคำชะโนด จะต้องไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นการขออนุญาตก่อน จึงจะกลับออกมาได้ด้วยความปลอดภัย

2. พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากประเด็นศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า พบว่า นาคหรือพญานาคตามความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เกิดจากผลกระทบทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมอันมีมูลเหตุมาจาก โลภะ โมหะ โทสะ ที่ส่งผลให้กระทำความผิดๆ ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นข้อมูลเกี่ยวกับพญานาคที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และชาดก ส่วนบทบาทของพญานาคในมุมมองทางพระพุทธศาสนา เป็นบทบาทที่พญานาคมีการสนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า พระสาวก บทบาทต่อพระธรรมวินัย บทบาทเป็นเหตุแห่งการสร้างศรัทธาที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับการศึกษาของพระโสภณวิหารการ (พิศิษฐ์ สุวีโร ธรรมโรจน์) (2554) ได้วิจัยเรื่อง “แนวคิดเรื่องพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า นาคเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งที่มีกำเนิดมาจากการกระทำความผิด 2 ประการ คือ กุศลกรรมและอกุศลกรรม โดยถือกำเนิดใน 4 ประเภท คือ อันทชะ เกิดในฟองไข่ ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ สังเสทชะ เกิดในถ้ำไคล และ โอปปาติกะ เกิดโดยการผุดขึ้น เมื่อถือกำเนิดแล้วจะอยู่ในปกครองของท้าววิรูปักษ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในท้าวจตุโลกบาล เมื่อเกิดมาแล้วจะอาศัยอยู่ในภพของนาค ชื่อว่า โภควดี วาสนคร หรือหิรัญญวดี โดยอยู่ในหลายสถานที่ เช่น แม่น้ำ ภูเขา มหาสมุทร และได้แม่น้ำ นาคจัดเป็นสัตว์ที่เกิดขึ้นเพราะกรรมหรือสมณกรรม ไม่ได้เกิดจากการสร้างของเทพเจ้า การเกิดของนาคจัดเป็นอบายแต่ไม่เป็นทุกติ และมีข้อพิสูจน์ว่า นาคเป็นสัตว์ที่มีอยู่จริง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักตรรกวิทยาเชิงพุทธ นาคมีบทบาทในการเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา และให้คุณค่าด้านการทำกิจด้วยความไม่ประมาทด้านการปฏิบัติธรรมด้วยความเพียร สำหรับมนุษย์ถูกสอนให้ยอมรับความมีอยู่ของนาคและการปฏิบัติตนกับนาคด้วยความไม่เบียดเบียน

3. วิเคราะห์คุณค่าความเชื่อเรื่องพญานาคที่ส่งผลต่อสังคมไทยยุคปัจจุบัน

จากประเด็นศึกษาวิเคราะห์พบว่า คติความเชื่อเรื่องพญานาคส่งผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน ในหลากหลายมิติ ได้แก่ ส่งผลต่องานศิลปกรรม ส่งผลต่อประเพณีวิถีชุมชน ส่งผลต่อศาสนวัตถุ ส่งผลต่อโหราศาสตร์ และส่งผลต่อการท่องเที่ยว โดยสอดคล้องกับการศึกษาของ วิเชียร นามการ (2554) ได้วิจัยเรื่อง “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน” ผลการวิจัยพบว่า นาคในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ความประเสริฐ ไม่มีบาป มีจิตบริสุทธิ์ ในทางพระพุทธศาสนาแยกนาคออกเป็น 1,024 ชนิด จัดตามลำดับชั้นได้ 4 ตระกูล คือ วิรูปักษ์ะ มีผิว

กายสีทอง เอรापิกะ มีผิวกายสีเขียว ฉัพยาปุตตะ มีผิวกายสีรุ้ง และกัณหาโคตรมะ มีผิวกายสีดำ โดยตระกูลวิรูปักขะ ถือเป็นหนึ่งในสี่ในนาคทั้ง 4 ตระกูล ในคัมภีร์สันสกฤตกล่าวว่า นาคเกิดจากนางกัทฐหรือนางสุรากับพระกัศยพราหมณ์ เป็นสัตว์ที่เกิดจากฟองไข่ หากเกิดในน้ำเรียกว่า ชลชะ หากเกิดบนบก เรียกว่า ถลชะ และอาจแยกได้เป็นประเภทเสวยกามคุณและไม่เสวยกามคุณ เหตุที่เกิดเป็นนาคเพราะทำบุญที่เจือด้วยราคะ ในสังคมไทยเชื่อว่า นาค เป็นสัตว์ทิพย์กึ่งเทพ มีอิทธิฤทธิ์ สามารถแปลงกายได้ ส่งผลให้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านศิลปกรรม ด้านประเพณี ด้านไสยศาสตร์ และยังทำหน้าที่เป็นผู้ปกป้องรักษาพุทธสถานที่สำคัญต่าง ๆ อีกด้วย

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

ความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมไทย ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และการมองโลกในแง่ดีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความเชื่อที่คงอยู่ในสังคมไทย และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน

พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เชื่อว่าการเกิดเป็นนาคหรือพญานาคนั้นเกิดจากผลกรรมทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมอันมีมูลเหตุมาจาก โลภะ โมหะ โทสะ ที่ส่งผลให้กระทำความผิดต่าง ๆ ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ พญานาคที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นข้อมูลเกี่ยวกับพญานาคที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และชาดก

บทบาทของพญานาคในมุมมองทางพระพุทธศาสนา เป็นบทบาทที่พญานาคมีการสนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า พระสาวก บทบาทต่อพระธรรมวินัย บทบาทเป็นเหตุแห่งการสร้างศรัทธาที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา

คติความเชื่อเรื่องพญานาคส่งผลต่อสังคมไทยปัจจุบันในหลากหลายมิติ ได้แก่ ส่งผลต่องานศิลปกรรม ส่งผลต่อประเพณีวิถีชุมชน ส่งผลต่อศาสนวัตถุ ส่งผลต่อโหราศาสตร์และส่งผลต่อการท่องเที่ยว

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระสมพร อนาลโย (จิตรกล่ำ). (2550). “ความเชื่อเรื่องพญานาคในชุมชนคำชะโนด”, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระโสภณวิหารการ (พิศิษฐ์ สุวีโร ธรรมโรจน์). (2554). “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพญานาคใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มนัส กนกศิลป์. (2547). *บั้งไฟพญานาค มรดกไทย มรดกโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 3. ขอนแก่น: พระธรรมชนิธ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วิเชียร นามการ. (2554). การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2546). *นาค ในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์.
- สุพรรณ ก้อนคำ ณ ลำโขงและกฤษณะ พราหมณ์. (2558). *ปาฏิหาริย์ บั้งไฟพญานาค สูดยอดความอัศจรรย์และตำนานศักดิ์สิทธิ์แห่งน้ำโขง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ย้อนรอย.

